

REGÉNYEK A FELSZABADULÁSRÓL

SIPOS GYULA: *A SENKI FÖLDJÉN* — GÁLL ISTVÁN:
A NAPIMÁDÓ — THIERY ÁRPÁD: *ÉVSZAKOK* — ME-
 ZEI ANDRÁS: *KEZDET BEN*

A Szépirodalmi Könyvkiadó felszabadulási regénypályázata szép sikerrel zárult. Makulátlan remekművekkel nem gazdagította ugyan irodalmunkat, de értékes, figyelmet érdemlő alkotásokkal igen. A díjazott és jutalmazott művek egyike sem terjedelmes, ezzel szemben mindegyik emberközpontú, vallomásszerű, telve alig leppezett önéletrajzi vonatkozásokkal. A pályázat alapvető követelményének tökéletesen megfelelnek, hiszen a regények középpontjában a *felszabadulás időszaka, annak emberi és társadalmi jelentősége* áll. Érdekes, hogy a szerzők között — az egy Gáll István kivételével — vérbeli regényírókat nem találunk. Bertha Bulcsú* és Thierry Árpád inkább novellisták (az *Évszakok* eredetileg elbeszélésciklusnak indult), Sipos Gyula és Mezei András pedig lírikusok.

A regénypályázat egyik legnagyobb és legkellemesebb meglepetését kétségtelenül Sipos Gyula szolgáltatta *A senki földjén* c. díjnyertes regényével. A mű külső cselekménye 1944 végén indul, abban az időszakban, amikor Budapest körül lassan bezárul a szovjet csapatok ostromgyűrűje. Így Szita Feri, a fiatal ellenálló már nem juthat el a fővárosba. Társaival együtt a Duna egyik szigetére szorul, itt várja az események további alakulását. A szovjet és a német csapatok közt elterülő sziget nem csupán a szó katonai értelmében, de jelképesen is a *senki földje*. Egyéni próbatételek és heves viták színhelye. A regény fiatal hősei — Szita Feri, a Katona és a Kispap — nemcsak várják a felszabadulást, az új társadalmi rend megszületését, de égnék a vágytól, hogy valamit tehessenek is a jövőért. Egymásra vannak utalva, így aztán akarva-akaratlan vizsgálniuk kell emberségükből, válaszolniuk kell a történelem felvetette sorsdöntő kérdésekre. Töprengéseik, beszélgetéseik, olykor heves vitáik — amelyek a honnan jöttek és hová igyekeznek kérdésre válaszolnak, de a különböző meggyőződésű ellenállók nézeteltéréseit is tükrözik — érdekesek, élményszerűek, s nemcsak a jellemábrázolás eszközei, de a regény intellektuális töltését is ezek biztosítják. Sipos Gyula egyébként sem törekszik széles, sokoldalú társadalomábrázolásra, teljességre még kevésbé. A történelmi eseményeket, a háború borzalmaikat inkább csak jelzésszerűen mutatja be. A kor levegőjét, sajátos atmoszféráját azonban így is — a regény gondolati rétegével, realista pillanatfelvételek egész sorával — meggyőzően érzékelteti. Így aztán hitelesnek érezzük *A senki földjén* valóságábrázolását, a hősök sorsában, érzés- és gondolatvilágában magukra ismerhetnek a nagy sorsforduló fiataljai, a mai negyvenesek.

Költő regénye, de nem költői regény *A senki földjén*, nem dokumentum- és nem kulcsregény — „bár rengeteg a legszemélyesebb élmény benne” —, hanem korszerű szemléletmódról valló, tanulságokban gazdag visszaemlékezés, amely első-sorban gondolatiságával „fogja meg” az olvasót. A lírikus jelenlétéről itt csak a mottószerű, az egyes fejezeteket mintegy bevezető — de egymáshoz és a mű egészéhez meglehetősen lazán kapcsolódó — lírai hangvételű vallomások árulkodnak.

„A háború nem ért véget magával a háborúval. A fegyverek elhallgatása után még ezrek és ezrek haltak bele a háborúba, idegeikben, léleikben, fizikumban, kitorlölhetetlenül beléjük ivódott rémséges élményeik újraélésében.” Íme Gáll István legújabb regényének, *A napimádó*-nak témája a legilletékesebbnek, magának a szer-

* Bertha Bulcsú újabb munkáival egy másik frásunk foglalkozik.

zőnek megfogalmazásában. Az izzig-vérig modern mű egyetlen álmatlan — és mégis rémes álmokkal teli — éjszakába sűrített cselekménye a jelenben játszódik, de első-sorban a múltról szól, Juli és Robi múltjáról. Juli 44 végén — amikor végigélte, végigszenvedte a védtelenség és kiszolgáltatottság minden kínját — szerzett lelki sebei évtizedek múlva is újra meg újra fölszakadnak. Rémes álmait — a németekről és a farkaskutyákról — bármennyire szeretné is, nem képes elúzni. Pedig próbálja: hol erős akarattal, hol játékkal, olykor kegyetlen játékkal, hol szerelemmel. Mert *A napimádó* szerelmi történet is, egy olyan szerelem története, amelyben nem a testi kapcsolaté, hanem a kölcsönös bizalomé, a meghitt emberi együttartozásé a döntő szerep. Nehéz, néha már-már kudarcra fenyegető szerelem ez. A férj igyekszik mindent megtenni azért, hogy megszabadítsa Julit a gyötrő emlékektől, „a németektől, a kutyáktól, az álmatlan éjszakáktól, a rossz álmoktól”, időnként mégis szemrehányásokat tesz magának s elfogja a kétség: vajon van-e remény a bizakodásra. A kérdésre nem kapunk direkt választ, de az író sejtíti az igent. Erre a házaspár emberi kapcsolata a biztosíték. A regény meggyötört és még mindig tartós félelemérzéstől szenvedő hősnőjének — úgy érezzük — lesz elég ereje a jelenhez és a jövőhöz. Álom és valóság, jelen és múlt állandó váltakozása, egybejátszása jellemzi a művet, ám ez a játék a térrel és az idővel soha nem válik öncélúvá, mindenkor a hősök — mert ezen a „rohadt éjszakán” sokszor Robi sem tudja, hogy ébren van-e vagy álmodik — adott lelkiállapotának függvénye.

Összinte és emberi mű *A napimádó*, új oldaláról mutatja be Gáll Istvánt, akit eddig az újszerű, sematizmusmentes munkásábrázolás egyik legkiemelkedőbb hazai képviselőjeként tartott számon a kritika. Most két ember meghitt kapcsolatáról vall — az elmúlt évtizedek történelmi eseményeit csak vázlatosan, töredékesen villantva fel, mintegy háttérként — élményszerűen, a modern elbeszélő technika művészi kifejező eszközeinek sikeres alkalmazásával.

Thiery Árpád az *Évszakok*-ban — második regényében — a háború utolsó éveitől 1956-ig követi nyomon hőse, a bányászfiúból lett pártmunkás életútját. Máté egyéni életsorsában hűen tükröződnek a társadalmunkban bekövetkezett változások, örömteli eseményekkel, válságokkal, gyötrelmes kibontakozásokkal. A csendes, lelkiismerete szerint élő és a kommunistákkal rokonszenvező hőssel a doni katasztrófa napjaiban ismerkedünk meg. A tábori kórházból hazatérve Máté hamarosan pártfunkcionárius lesz. Tulajdonképpen csak ekkor kezdődnek el számára a nehéz próbatételek, a becsület és az emberség próbái. A személyi kultusz időszakában le tartóztatják, három évet tölt ártaatlanul börtönben, internáló táborban. Kiszabadulása után visszatér hajdani munkahelyére, a bányatelepre. 1956-ban rehabilitálják s rövidesen újabb pártmegbízás vár rá: a bányászok ügyeit fogja intézni. Máté tisztán, becsületesen kerül ki a megpróbáltatásokból, az élettől kapott pofonok nem törik meg, nem szegik kedvét. A legnehezebb körülmények között is hű marad elveihez. Íme dióhéjban egy ember életének tizennégy esztendeje, egy olyan életút, amely valósággal csábít a munkáshős leegyszerűsített ábrázolására. Thiery azonban elkerüli a buktatókat, mindenekelőtt azzal, hogy egyszerűen, szinte eszköztelenül és teljesen pátoszmentesen ábrázol. Így hozza életközébe rokonszenves hőst — emberi gyengéivel, kudarcjaival —, aki nem visz véghez nagy és látványos tetteket, akit legtöbbször inkább az események sodornak magukkal. Panasza bőven lenne oka, de mi sem áll távolabb tőle, mint a saját szenvedésein, személyes sérelmein való rágódás.

Érdekes a regény felépítése, valamint a címben is szereplő évszakok jelentéshordozó és hangulati szerepe. Így a *Tél* a háborús szenvedéseket, a fronton való fagyoskodást idézi, a *Tavas* és a *Nyár* — ezekben a fejezetekben találjuk a könyv legemlékezetesebb, leglényesebb részeit, a bányavidék hétköznapiainak, a bányászok politikai harcainak szuggesztív megelevenítésével... — az újjászületést és a verejtékes munkát, végül a két Ősz — az első a jugoszláv határ mentén, a második az internáló táborban játszódik — a csüggesztő, lehangelő eseményeket, a súlyos válságokat. Thiery Árpád az *Évszakok*-ban nem hoz semmi meghökkentően

újat, ábrázolásmód tekintetében is a hagyományos úton halad, tárgyilagosságra törekedve, már-már a krónikairó pontosságával és egyszerűségével vetekedve ad hírt a történelem viharában botladozó hétköznapi hős életútjáról, akinek — akárcsak Illyés *Labdá*-jában a népek — mindig marad elegendő ereje az újrakezdéshez.

Mezei András *Kezdetben* c. kisregényében ismét találkozunk a négy évvel korábban közzé tett *Csodatevő* gyermekhőseivel. A két kisregény között kétségtelenül sok a rokonvonás — költői ábrázolásmód, csodás elemek szerepeltetése, a gyermeki tisztaság szembeállítása a mocsokkal, a háború szörnyűségeivel... —, ám mondani-való és szemléletmód szempontjából döntő a különbség. A bibliai teremtés hat napjának megfelelően hat fejezetre tagoló *Kezdetben* hőse, a kis Lebovits Joske már korántsem azonos az első kisregény csodatevőjével, aki tetszése szerint alakította a valóságot, mivel fantáziája akkor még — az író szándékának megfelelően — nagyhatalom volt. Most, a felszabadulás első óráiban, éhesen, támolyogva-szédelegve lép ki a sötét pincéből a napfényre. Szorongva lépi át a gettó falának vonalát, pedig tudja, hogy „ezen a vonalon túl már csak attól kell félni, amitől mindenki fél, ott már csak annyi a veszély, amennyi bárkit elérhet”. Egyik napról a másikra megváltozott körülmények között találva magát, kíváncsian szemlélődik, de tájékozódni még alig-alig tud. A múlt, a még túlságosan közeli múlt szörnyűségei és a jelen, az álom és a valóság teljesen összekuszálódnak a romok között elárvultan bolyongó Joske tudatában. „Mit kezdjen önmagával? És kire bízza az életét a halál visszáján, amikor senkinek nem kell?” — teszi fel a kérdést önmagának. A fasizmus, a háború — a *Csodatevő*-ből is tudjuk, bár ott a rémtetteket még elviselhetővé tették, olykor meg is torolták a gyermeki képzelőerő csodái — Joske világán is keresztülgázolt, mély, nehezen gyógyuló sebetek hagyva maga után. Ezekről a traumáktól a gyermeki lélek is csak lassan tud megszabadulni. Ezért lép eléink a kis hős a mélyből — ami itt és most nemcsak a pincére utal — testileg-lelkileg meggyötörve, megalázva és megszorítva, ezért nyugtáz olyan boldogan minden kapott jót. Ilyenkor úgy látja, „mintha a vonal, a gettó falának vonala húzódtott volna hátrább az emlékezetében is... Most már mindig csak jobb lehet... mindig csak jobb minékünk, akik életben vagyunk...”. És ezért áhítozik most olyan csodákra, amelyek „jóváteszik a múltat”, olyan muzsikára, amely „tisztára mossa az ember lelkét meg a világot”. A mű egészéből azonban — a lépten-nyomon visszatérő nyomasztó látomások ellenére — a remény, a bizakodás levegője árad.

A *Kezdetben* nem vérbeli epikai alkotás, sokkal inkább ritmikus prózában elmondott vallomás, visszaemlékezés, egyszerűval költői próza. A sovány cselekménynél sokkal jelentősebb a mű „üzenete” és képrendszere. Ez utóbbi meglehetősen bonyolult, mivel a hős kábultan, szinte öntudatlanul éli át az eseményeket. Álom és valóság, expresszionista-szürrealista víziók — amelyek rendre a valósághoz, Joske konkrét élményeihez kötődnek — és realista környezetrajz elegyednek a kisregényben, amely az olvasók értelmére és érzelmeire csaknem azonos intenzitással apellál. Mert a *Kezdetben* csöppet sem könnyű olvasmány. Nem könnyű, mert a gyermeki képzelet szertelenségeiből adódó asszociációsorok követése, és a mű belső logikájának helyenkénti fellazulása — itt elsősorban a gyermekhős szájába adott olykor túlságosan „felöltött” gondolatokra utalhatunk — komolyan próbára teszik értelmünket.

Mezei András munkája memento és credo egyidejűleg. Érdekes, felrázó erejű, bár korántsem egyenletes színvonalú s itt-ott nehezen követhető írás. Művészi megformálását valahogy nem érezzük véglegesen kidolgozottnak. Ennek ellenére — realisabb hőseivel az új élet kezdetének költői rajzával és korszerűbb szemléletmódjával — feltétlenül előrelépést jelent a *Csodatevő*-höz képest.

A pályázatok — nem annyira a tematikai és terjedelmi kötöttségek, mint inkább a határidő „szorítása” miatt — általában nem kedveznek a tökéletesen megformált „nagy” művek születésének. Ezt látszanak igazolni a fentiekben vázlatosan ismerttetett díjnyertes és jutalmazott regények gyengébben sikerült, elnagyolt, elcsúszott részletei is. A Szépirodalmi Könyvkiadó felszabadulási regénypályázatát egészében mégis eredményesnek kell tekintenünk, mert bár nem rukkolt ki remekművekkel,

és nem hozta meg a nagy történelmi sorsfordulót átfogóan ábrázoló „nagy” regényt, vitathatatlanul elősegítette vagy siettetette néhány valódi élményekből táplálkozó, igényes, szép regény, vallomás és visszaemlékezés napvilágra jövetelét. (*Szépirodalmi Könyvkiadó 1970.*)

BENKŐ ÁKOS

MÁNDY IVÁN: MI VAN VERÁVAL?

Forgatom a vékonyka kötetet, és próbálok válaszolni a címre, a cím bujkáló részvétet és közönyt, mohó érdeklődést és türelmetlenséget együtt szólaltató kérdésére. Mert ez a kérdés, a mindennapi társalgás sablonfordulata annyiféleképpen hangzik, ahányan kimondják. Ezt kérdezik az érettségi bankettre összegyűlt öregdiákok volt osztálytársukról, a barátok a rég látott barátról melegedő szívvvel, de a pletykás száj is ezt suttogja, az értetlen is így beszél. Mándy rejtett lírai alkat, a kérdés, amelyet a közös főhős köré csoportosított történetek címéül választott, nem a hideg-rideg részvétlenséget jelzi, hanem a szorongó-együttérző érdeklődést, egy mai lány életútjának kanyarait, útvesztőit követi bennük.

Egy éve olvastam az *Egyérintő* írásait. Amikor a Várhegyi Vera alakja köré épített világgal ismerkedtem, önkéntelenül azt kutattam, mit találok bennük, ami azok folytatása, mi az új. Az *Egyérintő*-ben elbúcsúzott-e a külvárosok népétől, az álmodozó, elveszett tétlenektől, haszonlesőktől és vagányoktól? Az új könyvben szembeütnő, hogy a hősök „szociális helyzete” megváltozott, egy átlagos pesti külvárosi házban élnek. Az apa kereskedelmi utazó, az anya otthon van, Vera középiskolát végez, kirakatrendező lesz. Nem szegények, de alig van több annál, amit már szegénységnek tartanánk. Lakásuk nagy, az egyik szobában gyakran van társbérelő, akit szinte családtagnak tekintenek. A szobák fala feketére füstölődött, régi lakók ittélének nyomait őrzi. Az ablakközben elnyűtt, otffejített sál. Az előszobában a szekrény tetejéről régi újságok potyognak, minden tárgy, bútort elhasznált, megöregedett. Ha vendég jön, kisasztalt, terítőt a szomszédból kérnek, a barátnőtől ékszer kölcsönöznek. Vera, a nagylány az anyja ruháit hordja, minden új darabot felvesz, állandóan ügyeskednie kell, hogy ne lepleződjék le a barátnők, barátok előtt.

Arcok és nevek villannak fel körülöttük, Szabolcs, Feri, Csipesz, Gyurika, Bakacsi. Tízszor, százszor hangzik el ugyanaz a mondat. Fergetes energia hajtja őket reggeltől estig, Veráék lakásában mindig csapódik egy ajtó, szól a telefon, robognak a konyhából az előszobába, a társbérleltől a fürdőszobába, az iskolába, az Ördög konyhájába, örökösen terveznek valamit, készülnek valahová, „nyüzögnek”.

A huszonegy novellában annyi figura vonul fel, hogy kitelne belőlük egy vas-kos regény valamennyi szereplője. A történés olyan kevés, hogy egy hagyományos novella is alig kerekednék belőle. Ez a vonás a korábbi Mándy-írások vonásait őrzi. A mennyiségileg megnövekedett mozgás nem változtatta meg a szereplők lehetőségeit, a célszerű tevékenység hasznos energiái forgácsolódnak szét benne. A munkát valamennyien unottan vagy ideig-óráig tartó lelkesedéssel végzik, sem feloldódást, sem sikert nem jelent számukra, csak átmenet az időöltés, a hobby és a munka közt. Feri művészambíciókkal kirakatrendező, Gyuri technikai munkatárs a tévében, de az igazi önálló filmre készül, Bakacsit Vera is kineveti a novelláért; fejére olvassa, kitől lopta. A félemberek keserősége, konoksága, megrekedtsége lázong bennük. Mindentől irtóznak, ami megszokott, „unalmas”, de az újításban a groteszk félmegoldásig jutnak el. A riasztó lakást úgy változtatják meg, hogy a cserépkályhára csíkokat festenek, régi reklámplakátokat aggatnak a falra.

Úgy vélem, Mándy a plakátdiszlettel a régi és az új szereplők közötti szellemi-morális rokonságot jelzi, mert ezek is közhelyeket ismételtetnek, cselekvés helyett